

O'ZBEKISTONNING RESURS SALOHIYATI RIVOJLANISHI, IMKONIYATLARI.

Jo'rayev Og'abek Oybek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, MT-93 guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yurtimizning resurs salohiyati uning rivojlanishi va ahamiyati haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Iqtisodiy-geografik, tabiiy resurs, rivojlanish, foydali qazilmalar, xalq xo'jaligi, xomashyo.*

Har qanday hududiy birlikning iqtisodiy-geografik o'рни xususiyatlari avvalo uning qayerda joylashganligi bilan bog'liqdir. Ma'lumki, O'zbekiston materik markazida, dunyo okeanlaridan ancha o'zoqda joylashgan. Shu sababli dengiz tutash hududlarga xos barcha qulayliklardan respublikamiz mahrumdir. Demak, O'zbekistonning mavjud iqtisodiy-geografik o'rnining barcha ijobiy va salbiy xususiyatlari ko'p jihatdan ana shu holatdan, shuningdek uni qo'shnichilik xususiyatlaridan (qanday davlatlar, iqtisodiy rayonlar, dunyo mamlakatlari mintaqaviy guruhlariga tutush yaqinligi, ularning bir-birlariga iqtisodiy ta'sir etish imkoniyatlari) kelib chiqadi.

Tabiiy resurslar – kishilik jamiyati faoliyati uchun zarur bo'lgan va xo'jalikda bevosita foydalaniladigan tabiat elementlaridir.

O'z navbatida tabiiy resurslar mamlakatning ishlab chiqaruvchi kuchlarini rivojlantirish va joylashtirishdagi muhim omili bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston yer osti va yer usti tabiiy manbalari xilma-xil bo'lib. ularning asosiy turlari mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarini joylashtirish va rivojlantirishda bevosita ishtirok etadi.

Mamlakat xalq xo'jaligini rivojlantirish nuqtai nazaridan uning tabiiy resurslaridan eng muhimi, foydali qazilmalardir. Foydali qazilmalar esa mamlakatning turli regionlarida keng tarqalgan. "O'zbekiston; - deydi 1-prizident Islom Karimov, - o'z yer osti boyliklari bilan haqli suratda fahrlanadi – bu yerda mashhur davriy sistemasining deyarli barcha elementlari topilgan. Hozirga qadar 2,7 mingdan ziyod turli foydali qazilma konlari va ma'dan namoyon bo'lgan istiqbolli joylar aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral xomashyo turlarini o'z ichiga oladi. Ularning tasdiqlangan zaxiralari 970 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Shu bilan birga, umumiy mineral-xomashyo potentsiali 3,3 trillion AQSH dollaridan ortiqroq baholanayotganini ham aytib o'tish kerak".

Mustaqil taraqqiyotning hozirgi bosqichidayoq “har yili respublika konlaridan taxminan 5,5 millirad dollarlik miqdorda foydali qazilmalar olinmoqda va ular yoniga 6,0 – 7,0 millirad dollarlik yangi zaxiralar qo‘shilmoqda”.

Mamlakatimizning tabiiy resurslarga boyligi, uning xalq xo‘jaligidagi ko‘pgina tarmoqlarini rivojlanishiga olib keladi. Bu o‘z navbatida, respublikamiz eksport salohiyatini ta‘minlaydi. Misol tariqasida tabiiy gaz konlarini oladigan bo‘lsak, zaminimizda aniqlangan tabiiy gaz zahirasi 2 trln. m³ ni tashkil etadi. O‘zbekiston hozirgi vaqtda tabiiy gaz eksport qiluvchi yirik o‘nlik davlatlar qatorida turadi. Undan tashqari tabiiy gaz yoqilg‘i sifatidagina emas, muhim kimyoviy xom ashyo sifatida ham katta ahamiyatga ega. Respublikamiz qishloq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan azot o‘g‘itlari ham tabiiy gaz xom ashyosidan olinadi. Undan tashqari mamlakat yoqilqi – energetika sanoatida Muborak gazni qayta ishlash zavodi hamda Sho‘rtan gaz majmuida gaz asosida turli xil eksportbop mahsulotlar olinmoqda. Umuman olganda, respublikamiz xalq xo‘jaligida tabiiy resurslarning ahamiyati yuqori bo‘lib, faqatgina mavjud tabiiy resurslardan tejab-tergab foydalanish, kelajak avlodlar manfaatlarini ko‘zlab ish yuritsak, maqsadga muvofiq bo‘lardi.

Qazib olinadigan yoqilg‘ining kamayishi, dunyo aholisining doimiy o‘sishi va sanoatlashgan iqtisodiyot tufayli global energiya talabi tez sur‘atlar bilan o‘sib bormoqda[1]. O‘zbekiston Yaponiya va Rossiya davlatlari kabi dunyodagi eng yirik gaz iste‘molchisiga aylanmoqda. Afsuski, O‘zbekistonning iqtisodiyotini oldinga siljishiga sabab bo‘ladigan asosiy energiya iste‘moli neft va gaz qazilma boyliklarni iste‘moliga qarab qolmoqda.

Bioresurslar biologik kelib chiqishi yoki tabiatdan olingan har qanday resurs sifatida keng tanilgan. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, bioresurslar tabiiy va barqaror ravishda qayta tiklanadigan va biologik parchalanadigan hayot tomonidan yaratilgan materiallar va jarayonlar sifatida qaraladi. Insoniyatning rivojlanish tarixi ularning bioresurslar bilan chambarchas bog‘liqligidan boshlanadi. Insoniyat tsivilizatsiyasining boshidan beri ibtidoiy inson ajdodlari chuqur o‘rmonda yashagan va mavjud bo‘lgan ko‘plab resurslardan samimiy oziqlangan. Bunday yaqinlikdagi inson-tabiat assotsiatsiyasi qishloq jamiyatidan shahar jamiyatiga o‘tish holatini bildiradi. Shuning uchun bioresurslar tabiiy resursning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi va insoniyat madaniyati va iqtisodiyotida markaziy o‘rinni egallaydi. Boshqa resurslarga, xususan, qazilma boyliklarga nisbatan Yer sayyorasida turli xil bioresurslar mavjud. Bioresurslar nafaqat inson o‘z maqsadlari uchun xonakilashtirilgan o‘simliklar va hayvonlarning keng assortimentini o‘z ichiga olmaydi, balki u qishloq xo‘jaligi ekinlarini, o‘rmon

xo'jaligidagi yog'ochlarni, dengiz resurslarini, oddiy va suv o'tlarini, qishloq xo'jaligi, sanoat va sanoat mahsulotlari va chiqindilarini o'z ichiga oladi. jamiyat. Hozirgi vaqtda butun dunyo tadqiqotchilari inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganishning muhimligini tushunishadi va shuning uchun bunday tadqiqotlar butun dunyoda katta e'tiborni tortmoqda. O'rmon va biologik xilma-xilligi yuqori bo'lgan hududlar bioresurslardan barqaror foydalanish bo'yicha jahon kontekstida asosiy tadqiqot sohasiga aylandi.

Ma'lumki, O'zbekiston yer resurslaridan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Moddiy ne'matlar orasida ham eng qimmatlisi bu yer resurslari hisoblanadi. Chunki, yer resurslari umumxalq boyligi bo'lib qolmasdan davlatning doimiy daromad manbai va faqatgina undan oqilona va samarali foydalanish talab etiladi. Respublikamiz yer resurslarining sifat va miqdor holatini muntazam kuzatib borish va bu maqsadlarga erishishga qaratilgan strategik rejalarni ishlab chiqish hamda uni amalga oshirish, yer resurslaridan foydalanuvchi subyektlarning faoliyat natijalariga baho berish yo'llarini takomillashtirish orqali erishish mumkin. Agarda yer resurslaridan tartibsiz foydalanish davom etaversa va uning oldini olish chora-tadbirlari ishlab chiqilmasa, agrasanoat majmuasining iqtisodiyotiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston yer resurslari bilan yaxshi ta'minlangan. Yer resurslarini turli xil ifloslanishlardan (shamol, suv eroziyasi, sho'rlanish, suv bosishi) saqlanmasa uning unumdorlik darajasining pasayishiga olib keladi. O'z navbatida yer resurslaridan samarali foydalanish va ularni himoyalash chora-tadbirlarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishni taqazo etadi. Yer resurslaridan foydalanishda yer kadastrlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Sug'oriladigan yerlarning sho'rlanish sabablarini aniqlash, salbiy tomonlari va sho'rni ketkazish tadbirlarini samarali tashkil etish, sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali yer resurslarini muhofaza qilish va unumdorlik darajasining pasayishiga yo'l qo'ymaslik mumkin.

Ma'lumki, mamlakatimiz tabiiy resurslar bilan yaxshi ta'minlangan. Tabiiy resurslar orasida hameng bebahosi bu yer resurslari hisoblanadi. Yer resurslari tugaydigan va tiklanadigan tabiiy boyluk bo'lishiga qaramasdan, undan oqilona foydalanish va muhofaza etish lozim. O'zbekiston Respublikasida yer resurslari davlat mulki, umummilliy boylukdir. Undan oqilona foydalanish zarur va u davlat tomonidan muhofaza etiladi. Bugungi kunda yer resurslarining meliorativ holatini yaxshilash, irrigatsiya va deflyatsiya eroziysiga qarshi samarali kurashish bilan birga sug'oriladigan maydonlarda yer osti suvlari dinamikasi, minerallashuv darajasi, tuproq

sho'rlanishi, tuproq bonitetining pastligi kabi qator masalalarini bartaraf etish kun tartibiga qo'yilgan.

O'zbekistonda issiqlik va elektr energiyasini ishlab chiqarish (to'g'ridan-to'g'ri yoqish yoki gazlashtirish yo'li bilan) uchun g'o'za poyasi, boshqa qishloq xo'jaligi va korxonalari chiqindilari, sanoat va maishiy chiqindilar, shuningdek, chorva mollari va qamish chiqindilaridan energiya resurslari sifatida foydalanish imkoniyati mavjud. Bir gektar g'o'zadan 2-4 tonna g'o'za poyasini olish mumkin. Quritilgan g'o'za poyalari an'anaviy ravishda qishloq joylarda yoqilg'i sifatida ishlatilgan yaniy kesilgan yog'och bilan paralel ravishda. Ushbu poyalarni yoqilg'i sifatida ishlatish uchun qayta ishlash yoki biogaz ishlab chiqarish uchun termal parchalanishi mumkin. G'o'za poyalarining yillik yalpi energiya salohiyati 2,3 mln.t., texnik salohiyati (biomassani termokimyoviy aylantirish texnologiyasidan foydalangan holda) 0,3 mln. Boshqa o'simlik resursi bo'lgan qamish o'z-o'zidan kanallar va suv omborlari bo'ylab yiliga 10 dan 12 million tonnagacha o'sadi. Yog'och resurslari esa unchalik katta emas, chunki O'zbekistonning faqat kichik bir qismi (umumiy yer maydonining 3,2 foizi) o'rmonlar bilan qoplangan: eng katta maydonni saksovul, archa va barilla egallaydi. Mamlakatning barcha o'rmonlari tasnifning I guruhiga tegishli bo'lib, ularda xo'jalik va xo'jaliksiz kesishning ayrim turlariga yo'l qo'yilmaydi. Qishloq xo'jaligiga ajratilayotgan ulkan yerlar natijasida yiliga 9 million bosh qoramol, 15 million bosh qo'y-echki 100 million kub metrdan ortiq organik chiqindilar chiqarmoqda. G'o'za poyalaridan an'anaviy ravishda qishloq joylarda ovqat tayyorlash uchun foydalanilishini hisobga olib, biomassaning energiya salohiyatini to'g'ri baholash uchun puxta tadqiqotlar o'tkazish zarur; chiqindi don va boshqa qishloq xo'jaligi ekinlari chorva uchun ozuqa va qurilish materiallari uchun ishlatiladi; hayvonlar va parrandalar chiqindilari mahalliy sharoitda o'g'it sifatida ishlatiladi yoki yoqilg'i sifatida foydalanish uchun tabiiy ravishda quritiladi.

Mustaqillikka erishgandan so'ng, O'zbekiston Sovet Ittifoqidan chiqqan davlatlar orasida keng tarqalgan ishlab chiqarishning qisqarishi va deindustrializatsiyaning katta qismini chetlab o'tdi. 2015-yildan buyon mamlakatda iqtisodiyotni ochish, valyuta, sarmoya va savdodagi cheklovlarni jadal sur'atlarda olib tashlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Garchi bu o'sish va investitsiyalarni keltirib chiqargan bo'lsa-da, bu o'sishni ta'minlash qiyinroq bo'ladi. Joriy o'sish omillari tugamoqda va O'zbekiston past qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan tovarlar eksportiga bog'liq bo'lib qolmoqda, chunki narxlar o'zgarib turadi, tarmoqlar bo'yicha katta mahsuldorlik farqlari va bozor raqobatining yo'qligi. Bu kabi muammolarni

chetlab o'tish uchun mamlakatda bioiqtisodiyotni joriy etishni tezlashtirish maqsadga muvofiq bo'lgan bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-avgustdagi PF-6042-son va "Hududlarning sanoat salohiyatini oshirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi farmoni
2. A.Qayimov, A.R. Bobojonov ,, Yer resurslarini boshqarish '' Toshkent-2020
3. Salimov B., Xotamov I. Investitsiyaviy faollik: tahlil va imkoniyatlar. TDIUkoll.monogr. – T.: Fan va texnologiya, 2019, 93-b.
4. Mustafakulov Sh.I. Investitsion muhit jozibadorligi. – T.: Baktria press, 2017 – 18-b
5. X.Nomozov, Yu.Qoraxonov, O.Amanov ,, Yer resurslaridan foydalanish va himoyalash '' Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent-2011